

		Hibátlan	Hibás
Másolás	írott betűs szavak	20 fő	14 fő
	nyomatott betűs szavak	15 fő	19 fő
Tollbamondás		17 fő	17 fő
Emlékezetből való írás		20 fő	14 fő

a szavakat nyomtatott betűvel írtam fel a táblára. A hibátlan és hibás munka aránya majdnem megegyezik 15—19, ill. 17—17. Meglepően jól tudták leírni emlékezetből a szavakat. Lehet, hogy a képek alá írt számjegyek pozitív irányban befolyásolták az eredményt. A tollbamondásnál az ékezetek elhagyása (mely nagyfokú figyelmetlenség-ből adódott) okozta a hibaforrást.

Közismert, hogy minden felmérés visszajelzés a tanítónak. Jelzi, hogy milyen hiányosság van, kinél miben és hol kell a segítség, az odafigyelés, a gyakoroltatás. Ez a felmérés 5 hónapos tanulmányi munka eredményét, hiányosságait mutatta meg. A szorgalmi idő következő 5 hónapja lehetőséget adott a problémák gyakoroltatására, korrigálására.

A helyesírás tanítása készségkialakítás: a tanulóknak úgy kell elsajátítaniuk az egyes szavak, szókapcsolatok, kifejezések leírását, hogy alkalmazásuk ne okozzon gondot fogalmazás írásakor vagy tollbamondáskor. Természetes, hogy ez a készségképzés nem fejeződik be az alsó tagozat 1—4. osztályában. Olyan alapot, igényességet, a Helyesírási szabályzat használatának tudását kell hogy kialakítsuk a kisgyermekben, melyre a felső tagozatos kollégák biztosan építhetnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve, II. kötet. Budapest, 1978, OPI.
 [2] Magyar nyelv és irodalom, 1—4. osztály (Tantervi útmutató). Budapest, 1978, Tankönyvkiadó.
 [3] *Békésiné Fejes Katalin*: Anyanyelvünk az általános iskola 2. oszt. számára. Budapest, 1979, Tankönyvkiadó.
 [4] *Békésiné Fejes Katalin*: Tankönyvhasználati útmutató. Budapest, 1979, Tankönyvkiadó.
 [5] *Nagy J. József*: Hogyan tanítsuk 3. osztályban a helyesírást? Tanító, 1979/10. sz.
 [6] *Nagy J. József*: A helyesírás megítéléséről, a javításról és a javítatról. Tanító, 1982/2. sz.
 [7] *Nagy J. József*: Az Anyanyelvünk tankönyv rendszerének értelmezése. Tanító, 1981/4. sz.

SZIKORÁNÉ DR. KOVÁCS ESZTER
 Nyíregyháza

A nyelvtani eszközök szerepe, információértéke Weöres Sándor gyermekverseiben

Amikor a versalkotó elemek rendszeréből kiemelünk egyet, s vizsgálat alá vetjük, ezt mindig a vers egészének szemszögéből kell elvégeznünk. Mindez fordítva is igaz, mert bármely nyelvtani eszközt vizsgálva, azt a funkciót keressük, amit az hangtani, jelentéstani, szintaktikai... sajátága révén a vers egészének hatásában betölt.

Ervényes tehát László Zsigmond azon megállapítása, hogy „a vers organikus egység.”¹

Ezen vizsgálódás — egy hosszabb elemzés részeként — nem törekszik a teljesség igényére, célja annak a fölvilantása, miként válhat egy-egy nyelvi eszköz a vers egészének hangulati, tartalmi hordozójává. Az elemzett gyermekversek vizsgálatában a nagyobb hangsúlyt a rímbe kerülő nyelvi elemek funkciójának kibontása kapja.

Mint ismeretes, eredetileg szó sem volt Weöres Sándor verseinek külön gyermeki „státusáról”. A felnőttek után azonban a gyerekek is el- és befogadták ezeket a gyermekverseket, melyekből most hármat elemzek röviden.

A népdalok hatása, a ritmus szerepe igen jelentős ezekben a versekben. A költő Kodálytól tanulja a magyar ritmikát, metrikát. Számára a népdal már nem főként anyag, hanem egyedi forma. A „Magyar etűdök” ciklus legtöbbször Kodály-dallamra épül. Úgy igazodik a dalritmushoz, hogy a szótagok valóságos (időmértékes értelemben vett) időértéke is megfeleljen a zenei ritmus képletének. A népi rímelés látszólag egyszerűbb formái nála a finom árnyalás eszközei.

„Tagadja a közvetlen valóságábrázolás kötelező voltát... kitágítja a világot... mindent látvánnyá vagy muzsikává változtat. Egyetlen „szabályt” fogad el... a képzelet csapongó jogát, a szómágiából induló asszociációs erőt.”²

Ritmikai játékeinak egyik remekműve: az *Éren-nádon*... kezdetű verse. Alljon itt a vers első két sora a tökéletes ritmus példajaként:

Éren-nádon || sikló kúszik
U U U U - - U U U U - -
kicsi patak-ágyon || vízcisibe úszik.

Érzékelhetjük, hogy az időben lezajló ejtés nem hoz eltolódást a bővített szótag-szám ellenére sem. „A bővített szótagszámú ütemet a pergetés megrövidítve a szükséges időtartamhoz igazítja.”³ Tehát a sorvégi nyelvi elemek harmonikus összecsengését az eltérő szótagszámú verssorok, versmondatok nem zavarják meg. A ritmus, a zeneiség, a rímek játékoságával kiegészülve a képszerű megelevenítés és érzékletesség differenciált változatosságát valósítja meg.

A megelevenítést az egymásba kulcsolódó rímek együttesen is sugallják.

A 4x2 soros felépítésű vers sorvégi rímei páros rímelhelyezésűek. Az éren-nádon történésnek eleven, mozgalmas képe bomlik ki előttünk. A sorvégre 4 állítmány kerül, és mind egyben predikatív viszony állítmányaként áll a sorvégen. Az állítmányok az apró cselekvésmozzanatokból összeálló valós vagy képzeletszulte kép alkotói:

... sikló kúszik
... vízcisibe úszik
... kottlós zizzen
... pókok látják

Érdekes nyelvi szervező eszköz a *vízcisibe* alanyként (2. sor), majd jelzős szerkezetben (meghatározó tagként) való előfordulása: *vízcisibe népét* (4. sor), *vízcisibe nép is* (6. sor), *vízcisibe-pásztor vízcisibe nyáját* (8. sor).

A szó önálló alanyként való előfordulása a jelzős szerkezet értelmét is módosítja: „vízcisibékből álló nyáj”.

Az összecsengés típusai:

A — A = 1
A — H = 1
A — A = 1
A — T = 1

Az összecsengő rímek neylvtani szerepe azok funkciójára utal: a *kúszik-úszik* rímben az állítmány a *vízben (éren-nádon)* egyszerre zajló két cselekvést jelöli. *Á — H* a cselekvést és annak helyét (*zizzen a vízben*) jelzi. Az első két rímpár azonos térben zajló cselekvést idéz. Az *A — A* összecsengése (*ég is — nép is*) önmagában nem, csak szövegkörnyezetében érthető ‚visszatükröződésenként’ (*Ér tükrében látszik az ég is... a vízcisibe nép is*).

Az utolsó két sor, az *Á — T* összecsengése: *látják — (vízcisibe) nyáját* jelzi azt, hogy a külső, feléjük, rájuk irányuló történet, cselekvés részesei.

Apró egyedi cselekvésmozzanatokkal indított, a visszatükrözés tükörjátékával tágitott, a többi élőlény megjelenésével tarkított, a vízcisibe és a kotlós leleményes költői megnevezésével élénkített mozgalmas, látványra épülő egységes kép. Ezt a képet mozaikszerűen összerakó nyelvi elemek harmonikusan simulnak a vers egészének hangulatába.

A sorvégi állítmányok (4) mindegyike igei. A vers első részében az apró cselekvések az igék jelentéstartalma és az egyes számú cselekvők a cselekvés körülményeiről többet elárulnak, mint amit alapjelentésük alapján várnánk, hiszen a *kúszik* ige a *sikló* fogalmát asszociálhatja, s az *úszik* ige hívja életre az összetett alany jelzői előtagját *vízcisibe*. A (*kotlós*) *zizzen* hangutánzó szó pedig az ilyen alany-állítmányi szerkezetben szokatlan, meglepően újszerű jellegéből fakadó hangulati hatását társítja a cselekvés helyét (*nád közt*) kifejező határozói viszonyjelentéshez.

A 4. ige, a *látják* a 7. sor végén áll a *siklók, békák, pókok* alanyhoz tartozóan. Az ige alakja a benépesült természeti képet sűríti magába: ‚ők látják őt, őket.’

Osszességében: 4 ige és 4 főnév alkotja a 4 rímpárt. Két főnév toldalékos alakban rímel: a *vízben* határozóragos főnévnek az első 3, de főként az *úszik* igével való jelentésbeli kapcsolata egyértelmű. A másik toldalékos forma: a *-t* tárgyragos *nyáját* alak, amely a versben az itt szereplő ‚sokaság, nép’ fogalmával azonos. A *nép, nyáj* a szövegben összességet, összetartozó csoportot jelent, de a *nyáj* a valóságban és a versszövegben is a *pásztor* jelenlétéhez kötött, ez a változat viszont a vers utolsó sorába kerül. Az *ég* elvont főnév is beleillik az egységes természeti képbe, hiszen a vízben tükröződő tükörkép. A négy főnév — szövegbeli jelentése alapján — egységesen a természet fogalmkörébe tartozik.

A rímek nyelvi szerepe — még ebben az erős ritmikájú versben is — rendkívül fontos, mert a rímek a verségész tartalmi és hangulati egységének hordozóivá válnak.

Weöres Sándor: Mi volnék? című verse a „Magyar etüdök” ciklus 69. darabja. 4 soros, soronként 8-as szótagszámú, rövid vers, amelynek verssorai azonos ritmikára mutatnak:

(— — U U U U — —), egyedül az utolsó sorban van egy szótagnyi eltérés (— — U — U U — —).

A sorvégek kéttagú önrímes összecsengése nem válik mechanikus hanghatássá. A rímek mint a grammatikai szerkezetnek, összetett állítmánynak a részei meghatározott funkcióval bírnak. Költői metamorfózis ez a vers: a költő szubjektum külvilági jeggvé, tárggyá, természeti jelenséggé, élőlényé varázsolása. A szabad asszociációra épülő képek különböző érzékleteket társítanak.

A vers négy feltételes állítása azt jelzi, hogy olyan viszonyításról van szó, amely nem bizonyosság. Ezt erősíti a létige feltételes módú *volnék* alakja, amely az összetett állítmány részeként elválaszthatatlanul alkotóeleme mind a négy állítmánynak. Az állítmányok névszói része hordozza a lényegi mondanivalót, de a létige szerepe, feltételessége is hangsúlyos. A grammatikai forma, a feltételes mód tehát tartalmi információt hordoz.

Az állítmányok névszói része: *parazsa, moba, jegenyefa, (apám) fia*: a meleg, a puha, a nagyság és az erő asszociatív sorát ébresztik bennünk. A természet fogalmi

jelenségei a versben szinte teljesen átértékelődnek, elvontak lesznek. A legmegfoghatóbb az utolsó feltételes állítás: *apám fia volnék*, ezt valósnak és egyben a „legkomo-lyabb” állításnak érezhetjük. Távrolról indított válaszkeresés ez, a *mi volnék?* kérdés-re a mindinkább egyszerűsödő válaszok hangsúlyaránya megváltozik. A versmondatok egyszerű felépítése a feltételes állításon túl egy sor eleji határozót (helyhatározót) is tartalmaz. A *hol?* kérdésre felelő határozók iránya, íve a mitológiai szintértől — *tűz, víz, szél, föld* — a földi valóságra mutat. (A tűz, víz olyan ősi életelemek, amelyek a mitológia szerint mint próbák, istenitételek: „vízbe dobva fenn maradni, vagy tüzes parázson sértetlenül áthaladni mindkettő az ártatlanságot jelenti.”⁴ Az állítmányok névszói része két esetben birtokos jelzős, *fa parazsa volnék, apám fia volnék*, egy esetben pedig minőségjelzős szerkezetet *puba moba volnék* alkot. A jelző és a jelzett névszók szoros, lényegi összefüggésben állnak.

A versmondatok felépítése $H + (J_{bi} + \hat{A})$

$H + (J_{mi} + \hat{A})$

$H + \hat{A}$

$H + (J_{bi} + \hat{A})$

azt mutatja, hogy az összecsengés nem pusztán formális ismétlődés eredménye, mivel a versmondatok szoros jelentés-egységbe vonják éppen grammatikai felépítésüknél fogva a sorvégi elemeket. Az összecsengés esztétikai varázsát erősíti, hogy minden névszói rész utolsó magánhangzója *-a*, valamint a sorbelseji *-b, -p, -v, -f, -m* valamennyien ajakhangok, tehát ilyen módon rokon mássalhangzók is összecsengenek. A rövid verset alkotó 15 szóból 8 a sorvégi rímes összetett állítmányt formálja meg. Szófajilag 4 főnév + 4 ige a (*volnék* igealak) kapcsolódik össze.

Wöeres Sándor: *Ha a világ rigó lenne* című verse a „meghökkenítő” versek csoportjába tartozik. Elhangzik a „Csalóka Péter” című bábjátékban versengő céllal, hogy ki tud furcsábbat énekelni.

A nyolc soros két stófára tagolódo vers szótagszáma nyolc, ritmusa felező nyolcas (kivéve az ötödik és a nyolcadik sort, melyek szótagszáma kilenc). A zeneiségen túl a ritmus a sor végén álló nyelvi elemek hangsúlyos voltát erősíti. A vers egy feltételes állításnak a *világ rigó lenne* (*világ = rigó*) mint lehetőségnek, játéknak a logikai analízise. Az első versszak ezt a lehetőséget feltételesen állítja, a második versszak a *de* ellentétes kötőszóval indított két feltételes időhatározói összetett mondatban viszont kizárja. A feltételes lehetőség és lehetetlenség kettősségét a sorvégi rím��ók mint állítmányok bontják ki. Az összetett állítmányokban a létige két alakváltozata jelenik meg: *rigó lenne* (1. és 5. sor), *rigó volna* (4. és 8. sor) *honnan volna* (7. sor). A kétféle létigei alakváltozat feltételezhetően nemcsak a rím kedvéért került a rím-szóba, ezt sugallja a versszakok tartalmát, logikai felépítését meghatározó, az igealakok nyelvtani, grammatikai funkciójából eredő jelentéseltérés. A *lenne* (a *lesz*), a *van* jövő idejű alakjának feltételes módú alakja. Így jelentéstartalmában a *lenne* a jövőbeli bekövetkezés feltételességét hordozza.

A *volna*, a *van* egyes szám 3. személyű létige feltételes módú alakja, mely versbeni helyzet tekintve versszakot, illetve verset zár, a feltételes megvalósulást jelöli úgy, hogy megvan benne a múlttra vonatkoztatás mozzanata. A grammatikai forma tartalmi funkciót kap. A jövőbeli feltételesség a lehetőséget, a múlttra vonatkoztatás a lehetetlenséget érzékelteti. Ezt támasztja alá a versmondatok és a sorvégi rím��ók egymásra következése is. A versszakok első állítása az indító gondolat, ezt fejt ki a rákövetkező 3 rím��ó, mint feltételes állításból kiinduló következmény.

A versszakok állítmányai szorosan összekapcsolódnak:

(... *világ*) *rigó lenne*

(*kötényemben*) *ő fűtyülne*

(... *szépen*) *szólna*

(*ba...*) *rigó volna*

Az első versszak sorvégei egységes képet alkotnak, amely az igei állítmányok segítségével elevenedik meg: *fütyülne, szépen szólna*, s a látványon túl a hanghatásra is épít. A sorvégi állítmányok tartalmi egységét erősíti az azonos grammatikai funkció. A vers minden igéje (létigéje is) egyes szám 3. személyű feltételes módú igealak, amely a vers egészére jellemző feltételezetség nyelvi megjelenítése. A két igei állítmányhoz a versmondatban egy-egy határozó kapcsolódik. A *kötényemben* a 3. sor elején áll mint helyhatározó, s az a szerepe, hogy a kicsinyítést, a világerzékelés gyermeki egyszerűségét tükrözze. Ugyanez kizáró tényként, a *bová?* kérdésre felelő helyhatározóként kerül a 6. sor végére: *be se férne kötényembe*.

A *szólna* rímzúhoz a *szépen* módhatározó kapcsolódik, szoros jelentésegységet alkotva, a két szó együttes jelentése: 'szépen énekelne'. Az összetartozást fokozza a szókezdő *sz* mássalhangzók alliterációja. A második versszak ellentétes kötőszóval indított feltételes állítás: *De ha a világ rigó lenne*.

Az a „tény”, amely az első versszakban még gyermekien hihető volna (*kötényemben ő fütyülne*) itt kétszeres kizáró tény lesz: *be se férne kötényembe + kötényem is bonnan volna*. A *kötény* konkrét főnév, nem ri ki a rímzavak egymásra épüléséből létrejött jelentésegységből. Szerepét és hangsúlyos voltát a kétszer sor eleji (2. és 7. sor) és a 6. sorvégi előfordulása magyarázza. Ez egyben az egyetlen rímzót alkotó főnév, birtokos személyragos alakja egyes szám 1. személyű személyességre utal. A verszáró önrímes összecsengés hívóríme — *bonnan volna* — létigei állítmány. A *bonnan?* előzmény tartalmú határozó kérdőszavának versmondatba kerülése, s a *volna* már elemzett jelentéstartalma a felelő rímmel lezárja a feltételes játékot. A rímes összecsengést a harmonikus hangzás, az azonos grammatikai funkció, s a versszövegben kibontható jelentésösszefüggés motiválja.

Weöres Sándor „gyermekversekként” kedvelt verseinek nyelvi anyagát az elvontság, „A rendkívüli tágasság, a szó és megnevezhetetlen távolsága”,⁵ a zeneiség, a ritmus jellemzi.

A sorvégeket lezáró és azokat összefogó rímeket a költői képzelet szülte. Így értékelődhetnek át a rímpárokat alkotó eredetileg konkrét, jelentésükben: azonos, hasonló, érintkező jelentésű, jelentésegységet vagy jelentésbeli fokozatot mutató rímzavak, s válnak az egységes vers egész alkotó elemeivé. A jelentésbeli motiváció mellett az egyes grammatikai formák is (elkerülve a hangzás monotóniáját) tömör lírai megoldásokat eredményeznek.

JEGYZETEK

[1] *László Zsigmond*: A rím varázsa. Bp., 1972, 9—10.

[2] *F. Kovács Ferenc*: Weöres Sándor gyermekverseinek szerepe az óvodai nyelvművelésben. Nyr., 1984, 430.

[3] *Uo.*: 435.

[4] *Mitológiai abc*: istenítélet, 41., 142.

[5] *Cs. Nagy István*: Gyermek- és ifjúsági irodalom, 89.